

Козленко А. А.,
аспірант

Національної академії прокуратури України

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. У статті розглянуті кримінально-процесуальні відносини, які виникають в суб'єктів кримінального провадження в процесі доказування події кримінального правопорушення, а також норми, які регулюють процес її доказування.

Ключові слова: доказ, суб'єкти кримінального провадження, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню приділялася значна роль. Зазначену проблему досліджували вітчизняні та зарубіжні процесуалісти минулого та сучасності, а саме: Л.М. Лобойко, Л.Д. Удалова, Є.Г. Коваленко, В.Я. Дорохов, М.І. Костін, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Г.М. Різник, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Л.Т. Ульянова, Ф.Н. Фаткуллін та багато інших.

У теорії та практиці кримінального процесу тема доказування є однією з найважливіших. Це пояснюється тим, що під час кримінального судочинства розглядаються справи, які вирішують долю людини. І від того, на скільки точно, повно та об'єктивно буде досліджено всі матеріали кримінального провадження, від того, чи буде додержано вимоги закону, залежатиме правильність рішення суду. Це має дуже важливе значення, оскільки основним завданням кримінального судочинства є дотримання всіх вимог закону для того, щоб кожен, хто скоїв кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності та жоден невинуватий не був покараним.

Мета статті – у призмі Кримінального процесуального кодексу України розглянути кримінально-процесуальні відносини, які виникають у суб'єктів кримінального провадження в процесі доказування події кримінального правопорушення, а також норми, які регулюють процес її доказування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні не існує нормативно закріпленого поняття доказування, тому різні науковці трактують його по-різному. Зокрема, Л.М. Лобойко, Л.Д. Удалова, Є.Г. Коваленко включають до процесу доказування лише збирання, перевірку та оцінку доказів, що проводиться органами досудового розслідування, прокуратурою слідчим суддею та судом. На думку М.І. Костіна, поняття доказування не включає в себе збирання доказів та їх перевірку.

Орієнтуючись на частину 2 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [2, с. 52], можна визначити загальне поняття доказування в кримінальному процесі як діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання, перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування або спростування з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Під доказуванням слід розуміти діяльність органів досудового слідства, прокуратури і суду зі збирання, перевірки та оцінки зібраних доказів та їх джерел, а також формування на їх основі відповідного висновку. Не можна починати процес до-

казування з оцінки доказів і відривати цей етап від самого збирання матеріалів, що стосуються кримінального провадження.

Доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального провадження. Нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінальному процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право. Це зумовлене тим, що в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, оскільки вони є основним змістом цього процесу.

Діяльність із доказування вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який отримав назву «тягар доказування». Досить велика група науковців під обов'язком доказування розуміє обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді та суду повно, всебічно й об'єктивно встановити шляхом збору, перевірки й оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження, у тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу. Однак є й інший погляд на обов'язок доказування, який полягає в обов'язку доведення винності особи у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас існує в теорії кримінального процесу думка, що обов'язок доказування може переходити на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного і захисника [5, с. 90].

Із зазначеною вище думкою не можна погодитися, оскільки обов'язок доказування слідчим та прокурором обставин, указаних у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [2, с. 52], є вимогою закону. Вона означає, що слідчий та прокурор зобов'язані зібрати, процесуально зафіксувати, перевірити й оцінити докази, обґрунтувати ними наявність обставин, перерахованих у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [2, с. 52].

Водночас стороні захисту не забороняється збирати і надавати слідчому, прокурору або до суду докази, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого або підсудного.

Згідно із частиною 2 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року [2, с. 52] метою доказування є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, а саме: часу, місця, способу та обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Правильним встановленням місця і часу події вчиненого кримінального правопорушення визначається не лише причетність певної особи до кримінального правопорушення, але й правильна кваліфікація її дій.

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія, де було розпочато та закінчено діяння або настав злочинний результат. У низці складів кримінальних правопорушень місце їх вчинення є обов'язковою ознакою. Наприклад, місцем вчинення кримінального правопорушення, передбаченого в статті 244 Кримінального кодексу України [1, с.115], є континентальний шельф України, у статті 285 Кримінального кодексу України [1, с. 134] – море, у статті 201 Кримінального кодексу України [1, с. 93] – митний кордон та інші.

У деяких складах місце вчинення кримінального правопорушення визначається як територія, на яку поширюється чітко визначений правовий режим. Наприклад, державний кордон України (стаття 331 Кримінального кодексу України), митний кордон України (стаття 201 Кримінального кодексу України), заповідники, території й об'єкти природно-заповідного фонду під час незаконного полювання (стаття 248 Кримінального кодексу України), місця позбавлення волі (стаття 393 Кримінального кодексу України) та інші.

Іноді місце вчинення кримінального правопорушення виступає як кваліфікуюча ознака. Це, наприклад, розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій (частина 2 статті 433 Кримінального кодексу України).

Час вчинення кримінального правопорушення – це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного кримінального правопорушення в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби. Проте встановлення часу вчинення кримінального правопорушення в кожному кримінальному провадженні має важливе значення для вирішення питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.

Точне встановлення часу і місця вчинення кримінального правопорушення дуже важливо, коли виникає, наприклад, питання про алібі, виявлення предметів, що згодом можуть стати речовими доказами в кримінальному провадженні.

Важливе значення для відновлення події кримінального правопорушення приділяється встановленню способу його здійснення [6, с. 10; 3, с. 77], що має важливе кваліфікуюче значення для оцінки дій та подальшої відповідальності підозрюваного, обвинуваченого (наприклад, за способом вчинення, предметом кримінального правопорушення, іншими об'єктивними, а також суб'єктивними ознаками).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення кримінального правопорушення.

Коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є ознакою конструктивною, необхідне його спеціальне вивчення і доказування, оскільки це має значення для кваліфікації діяння. У Кримінальному кодексі України таких складів кримінальних правопорушень чимало.

Наприклад, для складу кримінального правопорушення доведення до самогубства, передбаченого частиною 1 статті 120 Кримінального кодексу України [1, с. 54], характерним є такий спосіб, як жорстоке поводження або систематичне приниження людської гідності потерпілого. Перешкоджання здійсненню виборчого права, за вчинення якого передбачено відповідальність у статті 157 Кримінального кодексу України [1, с. 69], буде злочинним, якщо воно вчиняється шляхом насильства, обману, погроз, підкупу тощо.

Часто спосіб є не лише ознакою складу конкретного кримінального правопорушення, але ще має значення для розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. У цьому розумінні важко переоцінити роль зазначеної ознаки в складах таких кримінальних правопорушень, як викрадення майна, адже саме від способу їх вчинення залежить визначені статті Кримінального кодексу України, за якою винна особа буде нести кримінальну відповідальність: крадіжка, грабіж чи розбій.

Іноді певний спосіб вчинення діяння є ознакою кваліфікованого виду складу кримінального правопорушення. Напри-

клад, вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб, визнається вбивством за обтяжуючих обставин. Тому такі дії необхідно кваліфікувати за пунктом 5 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України [1, с. 53]. Спричинення тяжкого тілесного ушкодження способом, що має характер особливого мучення, утворює кваліфікований вид кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 121 Кримінального кодексу України [1, с. 54].

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це сукупність конкретних об'єктивних обставин, умов, за яких правопорушення було вчинено. Кримінально-правове значення має лише та обстановка, яка вказана в диспозиції кримінально-правової норми. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, у яких відбувається діяння. Наприклад, самовільне залишення місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (частина 4 статті 407, частина 3 статті 402, частина 3 статті 403, частина 3 статті 404 Кримінального кодексу України).

В інших випадках – обстановка вказує на умови, у яких перебуває потерпілий. Наприклад, залишення в небезпеці (стаття 135 Кримінального кодексу України), ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані (стаття 136 Кримінального кодексу України), погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (стаття 350 Кримінального кодексу України).

Обстановка вчинення кримінального правопорушення іноді істотно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та виступає як кваліфікуюча ознака. В окремих випадках вона створює привілейований склад кримінального правопорушення. Так, це може бути вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (статті 118, 124 Кримінального кодексу України), де обстановка – це посягання з боку того, на кого посягають.

Під час доказування обставин вчиненого правопорушення, визначених у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року як подія кримінального правопорушення, завжди необхідно встановлювати діяння, наслідки і наявність причинного зв'язку між першим і другим [4, с. 166].

В усіх зазначених випадках обстановка вчинення кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, яка підлягає доказуванню.

Висновки. Таким чином, за будь-яким кримінальним провадженням слідчому, прокуророві, слідчому судді і суду необхідно насамперед встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення відповідно до частини 1 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року), тобто неправомірного діяння, що має кримінально-правові наслідки.

Тут мова йде не про подію взагалі, не про подію в загальноприйнятому сенсі слова, а про подію саме кримінального правопорушення, що не завжди є те саме. Наприклад, у разі провадження за фактом виявлення трупа з ознаками насильницької смерті може бути в подальшому встановлено, що смерть – результат не вбивства, а самогубства; у справі про пожежу може бути встановлено, що пожежа – результат не підпалу, а короткого замикання.

В усіх таких випадках подія, яка стала приводом для внесення відомостей про такі правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, є в наявності, але подія кримінального правопорушення відсутня. Правові наслідки тут принципово інші, ніж під час встановлення події кримінального правопору-

шення. Відповідно, встановлюючи подію кримінального правопорушення, необхідно керуватися не лише певною статтею кримінального процесуального закону, але й нормою матеріального закону, що передбачає відповідальність за здійснення конкретного правопорушення.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 2341-III від 05.04.2001 р. – Х. : Право, 2014 – С. 166.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. – Х. : Право, 2012. – С. 319.
3. Завьялов С.М. О проблемах прогнозирования способов совершения преступлений / С.М. Завьялов, Н.С. Карпов, А.П. Мозоль // Воронежские криминалистические чтения : сб. научн. трудов. – Вып. 5. – 2004. – С. 82.
4. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н.В. Жогина. – 2-е изд., доп. – М., 1973. – С. 330.
5. Котик З.Д. Поняття, зміст і обов'язок доказування / З.Д. Котик // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – №11. – С. 92.
6. Колесниченко О.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Н. Колесниченко. – Х., 1967. – С. 15.

Козленко А. А. Особенности доказывания события уголовного правонарушения

Аннотация. В статье рассмотрены уголовно-процессуальные отношения, которые возникают у субъектов уголовного производства в процессе доказывания события уголовного правонарушения, а также норм, которые регулируют процесс его доказывания.

Ключевые слова: доказательства, субъекты уголовного производства, уголовное производство, уголовное правонарушение.

Kozlenko A. Features of proof of criminal offense event

Summary. The article deals with criminal procedure that relations in subjects of criminal proceedings in the event of proving a criminal offense, and regulations governing the process of proof.

Key words: proof, subjects of criminal proceedings, criminal proceedings, criminal offense.